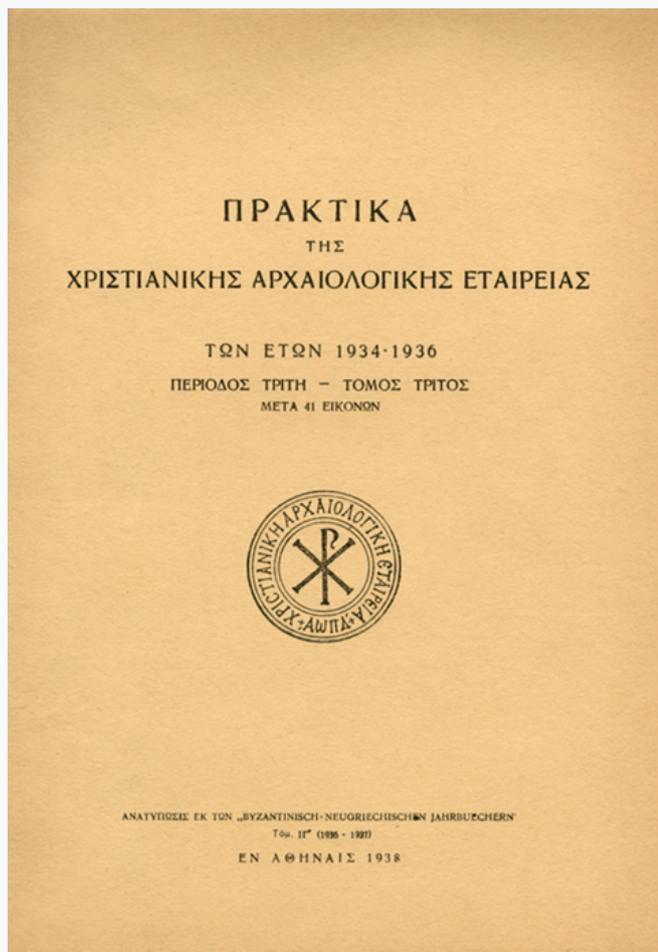

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 3 (1938)

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1934-1936), Περίοδος Γ'

Baths and holy water springs (hagiasmata) in Attica

Γεώργιος Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

doi: [10.12681/dchae.1394](https://doi.org/10.12681/dchae.1394)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ. Α. (2013). Baths and holy water springs (hagiasmata) in Attica. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 3, 85–92. <https://doi.org/10.12681/dchae.1394>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Λουτρώνες και αγιάσματα εν τη Αττική

Γεώργιος ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1934-1936), Περίοδος Γ' • Σελ. 85-92

ΑΘΗΝΑ 1938

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ὑπὸ

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ.

ΛΟΥΤΡΩΝΕΣ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣΜΑΤΑ ΕΝ ΑΤΤΙΚῃ

Περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐν γένει λουτρῶνων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ¹⁾ δὲν εἶχομεν μέχρι τοῦδε εἰμὴ μαρτυρίας εἰς διάφορα τυπικὰ ναῶν καὶ Μονῶν, ἔνθα ἀναφέρονται διατάξεις διὰ τὴν λουσίαν τῶν μοναχῶν καὶ τὰς οἰκοδομήσεις λουτρῶνων. ²⁾ Ἐσχάτως ἤλθον εἰς φῶς εἴτε δι' ἀνασκαφῶν εἴτε διὰ τῆς μελέτης ἀνεξεστάστων μέχρι τοῦδε βυζαντινῶν μνημείων χαρακτηριστικὰ κτίσματα, ἐξ ὧν δύο προσάγομεν ἐνταῦθα ἐκ τῶν βυζαντινῶν μνημείων ἐν Ἀττικῇ.

1. Λουτρῶν Μονῆς παρὰ τὸ Δερβενοσάλεσι.

Τὸ πρῶτον τούτων, μελετηθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Α. Ὀρλάνδου ³⁾, εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, δύο ὥρας μακρὰν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Μελετίου εἰς τὴν παρὰ τὸ χωρίον Δερβενοσάλεσι ἐγκαταλελειμμένην Μονὴν τῆς Παναγίας, ἐρειπωμένον κτίριον εὐρισκόμενον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς· τοῦτο ἦτο ὁ λουτρῶν τῆς Μονῆς.

Ὁ λουτρῶν οὗτος (βλ. σχέδια εἰς Ὀρλάνδου, ἔ. ἀ., εἰκ. 92—93) εἶναι μικρὸς (7X3 μ) καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μόνον θαλάμων ἧτοι ἐκ δυο μικρῶν ὀρθογωνίων ἐκατέρωθεν καὶ ἑνὸς μεγαλύτερου εἰς σχῆμα τριφύλλου ἐν τῷ κέντρῳ.

Κάτω ὑπῆρχεν ἡμιὑπόγειον ὑπόκαυστον, ἔξωθεν δὲ τῆς βορείας κόγχης δεξαμενὴ ὕδατος.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐξέτασις τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγένετο τὸ λουτρόν.

Ὁ λουόμενος εἰσῆρχετο εἰς τὸν δυτικὸν θάλαμον (ὅστις ἔφερε γύρω χαμηλὰ θρανία παρὰ τοὺς τοίχους) καὶ ὅστις ἦτο χλιαρός, ὡς ὁ πλέον ἀπομεμακρυσμένος ἀπὸ τὴν κάμινον, ἐχρησίμευε δὲ πι-

1) Περὶ παλαιοχριστιανικῶν λουτρῶνων παρὰ τὰς χριστιανικὰς βασιλικὰς τοῦ Δ'—5' αἰῶνος πρβλ. Γ. Σωτηρίου ἐν Πρακτικοῖς Ἀρχ. Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1935, σελ. 65 κ.ἑξ.

2) Βλ. Miklosich-Müller, Acta et diplomata, V 185, Dimitrievskij, Τυπικὰ I, σ. 643, 670, 712 κ. ἄλ. L Petit, ἐν Izvestija XII, σ. 66 κ.ἄλ.

3) Βλ. Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀθήναι, 1927, σ. 27 κ.ἑξ.

θανώτατα και δι' ἀποδυτήριον, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχεν ἐγγὺς ἰδιαιτέρος θάλαμος. Κατόπιν εἰσήρχετο εἰς τὸν κεντρικὸν χῶρον «τὸ θερμόν», ὅπου ἐγίνετο ἡ ἐφίδρωσις καὶ ἀπόπλυσις (caldarium). Τὸ caldarium τοῦτο διαφέρει τοῦ θερμοῦ τῶν παλαιοχριστιανικῶν. Τὰ τοιχώματά του δὲν εἶναι ἐπενδεδυμένα διὰ κεραμίνων σωλήνων ἀγωγῶν θερμοῦ ἀέρος, ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν ὑπάρχουν τέσσαρες ἐγκοπαὶ εἰς τοὺς τοίχους, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν τοποθετημένοι σωλήνες, διήκοντες μέχρι τοῦ τέρατος τοῦ τοίχου ἐν εἶδει καπνοδόχου.

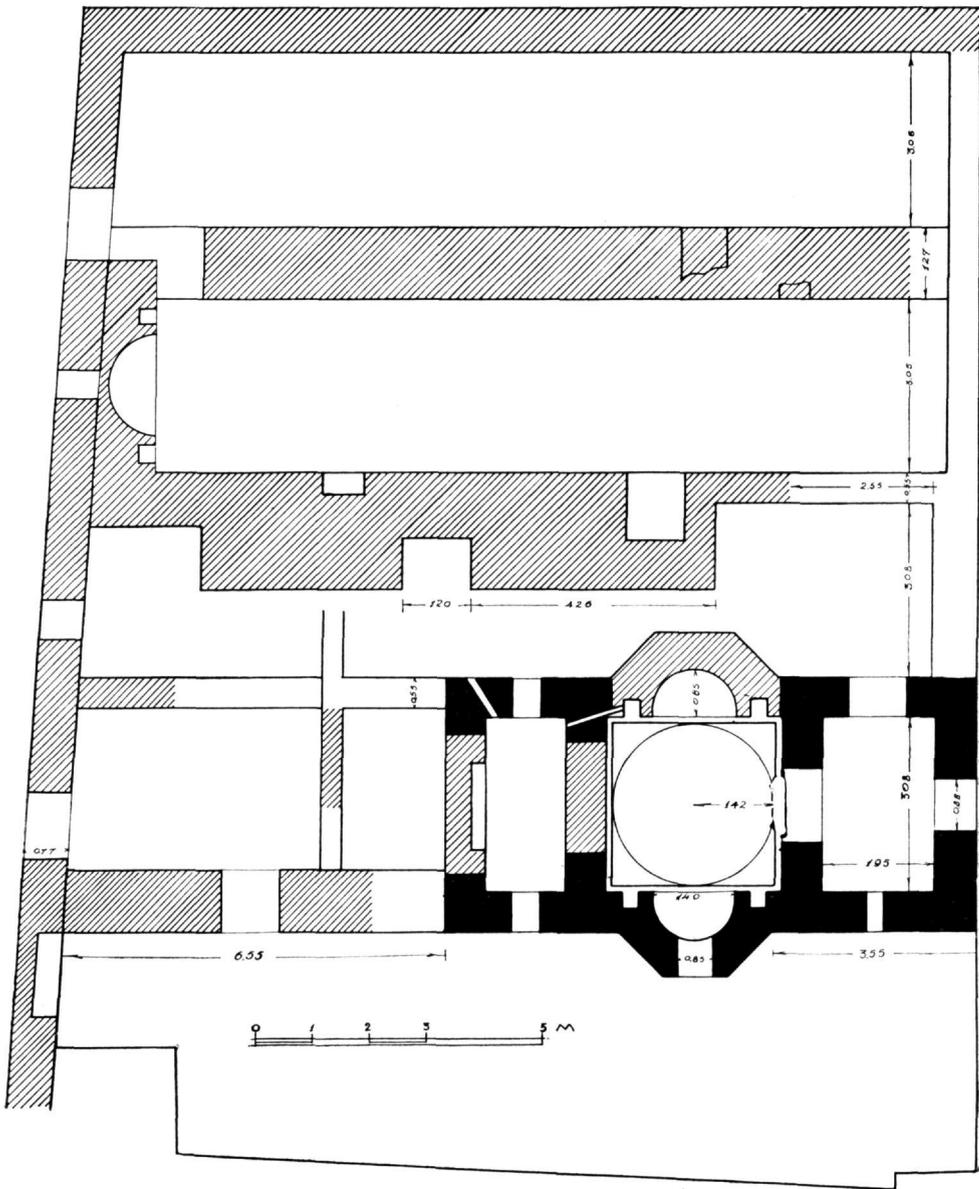
Εἰς τὸν πρὸς Α. μικρότερον θάλαμον ὑπῆρχε κάτωθεν ἡ κάμιнос «ἡ ὑποκάστρα», τὸ καμαρωτὸν στόμιον τῆς ὁποίας ἐκτείνεται ἔξωθεν. Εἰς τὸν θάλαμον τοῦτον, σωλήνες διατρυπῶντες τὸν τοίχον, ἔφερον ὕδωρ εἰς πλαγίαν δεξαμενήν.

Ὁ κ. Ὁρλάνδος εἰς τὸν θάλαμον τοῦτον δέχεται ὅτι ὑπῆρχον οἱ λέβητες. Ὑπαρξιν λεβήτων διὰ τὰ βράζην τὸ ὕδωρ καὶ διὰ τῶν ὑδρατμῶν τὰ σχηματίζεται ὁ κατάλληλος ὑγρὸς ἀήρ διὰ τὸ ἀτμολούτρον εἶναι δύσκολον νομίζω τὰ δεχθῶμεν διὰ τὸν λουτρῶνα τοῦ Δερβενοσάλεσι. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει δάπεδον καὶ οἱ σωλήνες δὲν ἐπιτίθενται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς καμίνου δύσκολον εἶνε τὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀτμολούτρον. Μᾶλλον τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, τὸ διοχετευόμενον διὰ τῶν ἐκατέρωθεν δεξαμενῶν, θὰ ἔπιπτεν ἢ ἐντὸς λεκάνης ἢ καὶ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἐὰν ὑπάρχουν σχετικαὶ ἐνδείξεις κατὰ χώραν, διὰ τὰ θερμαίνεται. θὰ διωχετεύετο δὲ ἐκεῖθεν τὸ θερμὸν τοῦτο ὕδωρ εἰς τὸν «κόλυμβον», δηλαδὴ τὸν λουτήρα, ὅστις θὰ εὐρίσκετο εἰς τὸ μέσον τοῦ κεντρικοῦ θαλάμου-στρογγύλος ἢ τετράγωνος-ὅπως εἰς τὰ σωζόμενα λουτρά τῆς Προύσης. Ἀπὸ τῆς πρὸς Β. δεξαμενῆς ἀφ' ἑτέρου θὰ ἐλαμβάνετο τὸ ψυχρὸν ὕδωρ ἢ διὰ ψυχρολουσίαν ἢ δι' ἀνάμειξιν μὲ τὸ θερμὸν ὕδωρ τοῦ λουτήρος. Εἰς τὸν λουτρῶνα ἐπομένως τοῦ Δερβενοσάλεσι ἐγένοντο λουτρά ἐφιδρώσεως διὰ ξηροῦ ἀέρος καὶ ἀπόπλυσις διὰ χλιαροῦ ἢ ψυχροῦ ὕδατος.

2. Λουτρῶν Καισαριανῆς ἢ ἀγίασμα; (εἰκ. 1—4)

Δεύτερον λουτρῶνα ὁ κ. Ὁρλάνδος προσάγει ἐν κτίσμα τῆς Μονῆς Καισαριανῆς.

Παρὰ τὸν ναὸν τῆς Μονῆς Καισαριανῆς (πρὸς Ν. καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τοῦ ναοῦ) εὐρίσκεται βυζαντινὸν κτίριον ἐκτισμένον μὲ τὴν αὐτὴν ἐπιμελῆ τοιχοδομίαν, ἣν ἔχει καὶ ὁ ναός, οὕτινος τὴν κάτοψιν καὶ τομὴν παραθέτομεν εἰς τὰς εἰκ. 1—2. Τὸ κτίριον τοῦτο μετεποιεῖται βραδύτερον, καθόσον ἀνυψώθη ἄνωθεν αὐτοῦ δεύτερον ὑψηλότερον κτίσμα καὶ περιεκλείσθη ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν του δι' ἄλλων κτιρίων (ὑποθέτω τὴν τράπεζαν τῆς βυζαντ. Μονῆς, ἀποθήκας κ. ἄ.), γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ὡς ἐλαιοτριβεῖον καὶ ἐγκατελείφθη κατὰ τὰ τελευταῖα

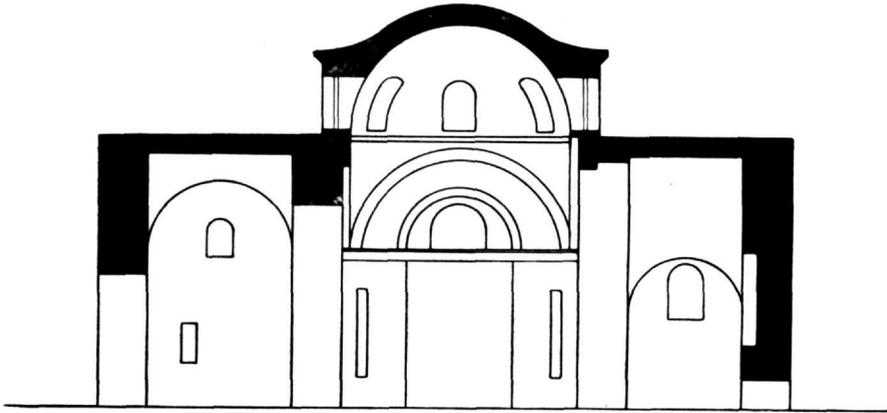

Εἰκὼν 1.— Κάτοψις τοῦ νοτιανατολικοῦ διαμερίσματος τῆς Μονῆς Καισαριανῆς, ἔνθα περικλείεται νῦν τὸ ἅγιασμα.

ἔτη, πληρωθὲν δὲ διὰ χωμάτων ἔμεινεν ἀπαρατήρητον ἀπὸ τοῦς ἐξετάσαντας τὴν Καισαριανήν. ¹⁾

Τὸ κτίσμα τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν διαμερισμάτων: ἑνὸς ὀρθογωνίου πρὸς δυσμᾶς, ὅπου εὐρίσκεται καὶ ἡ εἴσοδος, ἑνὸς τετραγώνου κεντρικοῦ μὲ δύο πλαγίας ἀψίδας στεγαζομένου διὰ τρούλλου, καὶ ἑνὸς στενωτέρου ὀρθογωνίου πρὸς ἀνατολάς. (εἰκ. 2).

Τὸ κτίριον τοῦτο ἐξεωρεῖτο ἀνέκαθεν ὡς ναΐδιον τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον διέσωζεν εἰς τινα μέρη καὶ ἴχνη τοιχογραφιῶν. (εἰκ. 3) Κατὰ τὸ 1923 ἀφῆρσα τὰ χρώματα καὶ ἐνήργησα σκαφικὴν ἔρευναν μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ εὕρω τὴν ἀψίδα τοῦ ὑποτιθεμένου παρεκκλησίου· ἀντ' αὐτῆς ὁμως εἶδον ὅτι τὸ ὑποτιθέμενον ἱερὸν ἔφερε σωλῆνας καὶ καταφανῆ ὑπολείμματα

Εἰκὼν 2.— Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ ἀγιάσματος τῆς Καισαριανῆς,

ὑδατος ἐν εἴδει σταλακτιτῶν, ἅτινα μαρτυροῦν σαφέστατα, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ναοῦ, ἀλλὰ περὶ κτιρίου σχετιζομένου μὲ τὴν περίφημον ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἀκόμη χρόνων πηγὴν τοῦ ὑδατος τῆς Καισαριανῆς καὶ ἐξέφερα τὴν γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ ἀγιάσματος.

Γνωρίζομεν πόσον σπουδαῖον πρόσωπον εἶχον τὰ ἀγιάσματα εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς ἰδίως τῆς Κων/πόλεως, μεταξύ τῶν ὁποίων περίφημα ἦσαν τὰ τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (σημ. Μπαλουκλή).

Κατὰ τὴν παλαιοχριστ. ἐποχὴν τὰ ἀγιάσματα συνεδέοντο συχνότατα μὲ τοὺς λουτρῶνας ὡς ἀναφέρουν αἱ πηγαί-ἀγιάσματα ἁγ. Μηνᾶ κ. ἄ. Εἰς τὰ συμπλέγματα δηλ. τῶν λουτρῶνων ἐν διαμερισμῷ ἦτο καθιερωμένον διὰ τὸ ἀγίασμα, ἥτοι διὰ τὸ ὕδωρ τὸ ὁποῖον ἤρχετο κατ' εὐθείαν ἀπὸ τῆς πηγῆς. καθαρὸν καὶ πόσιμον, καὶ εἰς τὸ

1) Βλ. J. Strzygowski, 'Αρχαιολ. ἐφημερίς τοῦ ἔτους 1902, σελ. 51—95, J. A. Hamilton, The church at Kaisariani in Attica, Aberdeen, 1916 κ. ἄ.

ὁποῖον ἀπεδίδeto ἐξαγιαστικὴ καὶ συνήθως θαυματουργικὴ δύναμις.

Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὰ ἀγιάσματα κατέλαβον τὴν θέσιν—διεδέχθησαν δηλ.—ἀρχαιοτέρους λουτρῶνας ὅπως γνωρίζομεν διὰ τὸ ἀγίασμα τοῦ Ἰντζιλί-Κιόσκ τῆς Κων/πόλεως, ὅπερ ἀνεσκάφη ὑπὸ τῶν Γάλλων τῷ 1926²⁾. ἢ ἦσαν καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς λουτρῶνας.

Φαίνεται ὅτι εἰς αὐτὰ δὲν ἐγίνετο μόνον πόσις ἀλλὰ καὶ συμβολικὴ λοῦσις ὀλοκλήρου τοῦ σώματος ἢ μερῶν αὐτοῦ (κεφαλῆς, χειρῶν

Εἰκὼν 3.— Ἐπιτομή τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγιάσματος τῆς Καισαριανῆς.

καὶ ποδῶν) ἢ καὶ περίχυσις διαλόγους ψυχικοῦ καθαρμοῦ καὶ ἰάσεως (πρβλ. εἰκόνας Ζωοδόχου Πηγῆς).

Ἄγίασμα βυζαντινῶν χρόνων δὲν σώζεται ἀνέπαφον μέχρι σήμερον. Τὰ σχήματα τῶν ἀγιασμάτων Βλαχερνῶν, Ζωοδόχου Πηγῆς, Ἰντζιλί-Κιόσκ ἔχουν ἐκ βάρων μετασκευασθῆ. Ἐκ περιγραφῶν ὁμως ὡς ἢ κατωτέρω παρατιθεμένη περιγραφή ἀγιάσματος ὑπὸ Κωνσταν-

2) Βλ. Κ. Wultzinger, Byzantinische Baudenkmäler zu Konstantinopel. Hannover, 1925, σελ. 43 κ.έ.

τίνου Πορφυρογεννήτου φαίνεται ὅτι τὰ ἀγιάσματα ὡς κτίρια δὲν διέφερον πολὺ τῶν λουτρῶνων.

Ὁ Πορφυρογέννητος (Α. σ. 551), περιγράφων εἰς τὸ κεφ. τὸ ἐπιγραφόμενον «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἀπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις» ἰδίᾳ κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν, λέγει μεταξὺ ἄλλων: Μετὰ ταῦτα οἱ βασιλεῖς εἰσέρχονται εἰς τὸ ἀποδυτὸν (πρῶτη αἴθουσα) περιβάλλονται λέντια καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἅγιον Λοῦσμα (δευτέρα αἴθουσα-ὡς εἶδομεν-μὲ κόγχας ὡς τὸ caldarium), ὅπου ὁ κ ὀ λ υ μ β ο ς· δεξιὰ τοῦ κολύμβου ἴστανται οἱ πραιπόσιτοι μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀκολουθίας· εἰσερχόμενοι ἄπτουσι κηροὺς καὶ προσκυνοῦσι τὰς ἀργυρᾶς εἰκόνας ἐν τῷ κολύμβῳ· εἶτα ἄπτουσι κηροὺς εἰς τὴν π ρ ὀ ς Α. κ ὀ γ χ η ν, ἐν ἣ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. Εἰσέρχονται τέλος εἰς τὸν ἄ γ. Φ ω τ ε ι ν ὸ ν

Εἰκὼν 4. Ἡ βορεῖα κόγχη τοῦ ἀγιάσματος ἐξωτερικῶς.

εἰς τὸν ἐνδότερον θόλον (τρίτον διαμέρισμα) καὶ ἄπτουσι κηροὺς ἔμπροσθεν τῆς μαρμαρίνης εἰκόνας τῆς Θεοτόκου ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας ἐκχύνεται τὸ ἀγίασμα (πρβλ. ἐπιγράμματα τοῦ ἀγιάσματος ὑπὸ Φυλῆ). Λαμβάνουσιν οἱ δεσπότες ἀγίασμα, κ α τ α δ ὕ ο υ σ ι, καὶ πάλιν ἀπέρχονται εἰς τὸ ἀποδυτὸν.. εἶτα εἰς τὰ Ἀνάκτορα¹⁾. Ἀφ' ἐτέρου οἱ λ ο υ-

1) Βλ. Α. Πασπάτη, Βυζαντ. Μελέται, Κων/πολις, 1877, σ. 343 ἐς.

τρωες είχαν προσαρμοσθῆ εἰς τὴν μορφήν περίπτου τῶν βυζαντινῶν ναῶν, ὡς βλέπομεν εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ Δερβενοσάλεσι, περισσότερο δὲ ἀκόμη εἶχον πλησιάσει τὴν μορφήν τῶν ναῶν τὰ ἀγιάσματα, ὅπως κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν εἶχον μορφήν Βασιλικῆς (ἀγίου Μηνᾶ).

Τὰ ἐρείπια τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Ἰντζιλί-Κιόσκ, ὡς περιγράφονται ὑπὸ τοῦ Wultzinger εἶχον τὴν μορφήν παρεκκλησίου (ἔ. ἀν. 44).

Ὁμοιον ἦτο καὶ τὸ ἀγίασμα τῆς Καισαριανῆς, τοῦ ὁποίου ὁ κεντρικὸς θάλαμος εἶναι διαμορφωμένος μὲ ἡμικυκλικὰς κόγχας ὅπως οἱ ναοὶ τοῦ ἀγιορειτικοῦ τύπου μὲ τὰς πλαγίας κόγχας (βλ. εἰκ. 3 ἢ 4).

Ὁ κ. Ὁρλάνδος εἰς ἀνακοίνωσίν του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ κατόπιν εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῆς Μοναστηριακῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, δέχεται καὶ τὸ κτίσμα τοῦτο τῆς Καισαριανῆς ὡς λουτρῶνα ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τοῦ γενικοῦ σχεδίου, τῆς εἰσόδου πρὸς δυσμὰς καὶ τῶν ἐγκοπῶν τῶν τοίχων.

Ὅταν ὅμως ἔχη τις ὑπ' ὄψει τὴν μεγάλην σχέσιν λουτρῶνων καὶ ἀγιασμάτων καὶ ναῶν ἀκόμη, ἡ ὁμοιότης τοῦ σχεδίου καὶ τῆς εἰσόδου δὲν ἔχει βαρύτητα. Τὸ προβληματικὸν—ἂν πρόκειται περὶ ἀγιάσματος—εἶναι μόνον αἱ ἐγκοπαί.

Εἰς ἀντίρροπον ὅμως πάλιν ὑπάρχουν ἄλλαι ἐνδείξεις, αἵτινες ἀπομακρύνουν τὴν ιδέαν τοῦ λουτρῶνος.

α). Δὲν ὑπάρχει ὑπόκαυστον. Ὅταν τῷ 1923 ἐνήργησα ἀνασκαφὴν συνήντησα φυσικὸν ἔδαφος καὶ καταφανῆ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πλακῶν τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι τοῦτο εὑρίσκετο ὀλίγον ὑψηλότερα τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ τῆς Καισαριανῆς. Σήμερον δι' ἐπιχώσεων ἔχει ἀνυψωθῆ τὸ ἔξω τοῦ ναοῦ δάπεδον· ἂν ὑπῆρχεν ὑπόκαυστον ἔπρεπε νὰ διαφαίνωνται ἵχνη τοῦ ὑπεράνω δαπέδου—ἀλλ' οὐδὲν ἵχνος τοιοῦτον ὑπάρχει εἰς τοὺς τοίχους.

β) Ὁ πρὸς ἀνατολὰς θάλαμος εἶναι ἱκανῶς διάφορος τοῦ λουτρῶνος τοῦ Δερβενοσάλεσι· οὗτος δὲν ἐχωρίζετο μὲ δίλοβον ἀνοιγμα, ὡς τὸν παριστᾷ ὁ κ. Ὁρλ. (ἐπειδὴ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἄνω μέρος ὅπου καταλήγει εἰς δίλοβον), ἀλλ' ἐχωρίζετο διὰ τοίχου, ὅστις ἀπέκλειεν τὸν πρὸς ἀνατολὰς θάλαμον. Ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ ὡς Δεξαμενὴ, ὅπως μετὰ βεβαιότητος συνάγομεν ἀπὸ τὸν σωλῆνα τοῦ ἐκ τῆς πηγῆς διοχετευομένου ὕδατος ἀπὸ τοῦ στομίου, τοῦ ὁποίου μέχρι τοῦ δαπέδου διακρίνεται ἐμφανέστατα εἶδος σταλακτίτου ἀπὸ τὰ κατακαθίσματα τοῦ ὕδατος. Ὁ σωλῆν οὗτος εὑρίσκεται εἰς ὕψος 1.15 ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου. Ἐκ τῆς δεξαμενῆς αὐτῆς τὸ ὕδωρ διωχετεύετο κατόπιν εἰς τὸν κεντρικὸν θάλαμον δι' ἄλλου σωλῆνος, εὑρισκομένου εἰς ὕψος 1 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου (κατὰ 0,15 μ. κάτωθεν τοῦ σωλῆνος τῆς διοχετεύσεως. Ἡ διεύθυνσις τοῦ σωλῆνος αὐτοῦ εὑρισκομένου ἐπὶ τοῦ νοτίου

τοίχου δεικνύει, ὅτι κατευθύνεται πρὸς τὴν νοτιάν κόγχην τοῦ κεντρικοῦ θαλάμου—κατεστραμμένον σήμερον—καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐγκοπῆς.

“Ὡστε εἰς τὸν κεντρικὸν θάλαμον διωχετεύετο ψυχρὸν καθαρὸν ὕδωρ ἐκ τῆς δεξαμενῆς, ὅπερ ἤρχετο κατ’ εὐθείαν ἐκ τῆς πηγῆς. Τοῦτο θὰ ἐχύνετο εἰς τὸν κ ὀ λ υ μ β ο ν, εἶδος λεκάνης, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἐλάμβανον τὸ ὕδωρ—ὡς εἰς τὰς φιάλας τῶν ναῶν.

Εἰκὼν 5. Λεκάνη ἀγιασμοῦ(;) περισυλλεγεῖσα εἰς τεμάχια καὶ ἀποκειμένη νῦν εἰς τὴν πρὸ τοῦ Καθολικοῦ συλλογὴν τῶν γλυπτῶν.

Ἐξωθεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Καισαριανῆς, ὅπου μετὰ τοῦ μακαρίτου Ἰ. Σβορώνου συνηθροίσασαμεν τὰ διεσπαρμένα γλυπτὰ, ὑπάρχουν 2 μαρμαρίνοι λεκάναι μία μὲ διάμ. 2.35 καὶ ἄλλη μικροτέρα μὲ διάμ. 1.25 (βλ. εἰκ. 5). Νομίζω ὅτι εἰς αὐτὰς πρέπει ν’ ἀποβλέψωμεν διὰ νὰ φαντασθῶμεν τὴν διάταξιν τοῦ κολύμβου.

Οὕτως δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ ἀγίασμα τῆς Καισαριανῆς, ὅπερ ὁμοιάζει ὡς πρὸς τὸ γενικὸν σχῆμα πρὸς τοὺς λουτρῶνας.